

מסוד החנוך והתרבות - המחלקה לתרבות תורנית

ג ל י ו נ ו ת . ל ע י ר ו ן . ב פ ר ש ת ה ש ב ו ע
בעריכת נחמה ליבוביץ
שנת העשרים ושש

26

דברים (תשכ"ז)

ב

א. ל. ו. ולא אבה סיחון מלך חשבון העבירנו בו,
כי הקשה ה' אלוקיך את רוחו ואמץ אז כבנו

רמב"ם: הלכות תשובה פרק ו' הלכות א'-ג'.
פסוקים הרבה יש בתורה ובדברי נביאים שהן נראין כסותרין עיקר זה (של בחירה חפשית מוחלטת המתונה ביד כל אדם, כפי שפירש בפרק הקודם) ונכשלין בהן רוב האדם, ויעלה על דעתן מהן, שהקב"ה הוא גוזר על האדם לעשות רעה או טובה, ושאיין לבו של אדם מסור לו להסתור לכל אשר ירצה. והרי אני מבאר עיקר גדול שמסננו תדע פירוש כל אותן הפסוקים:

בזמן שאדם אחד או אנשי מדינה חומאים, ועושה החומא חסא שעושה מדעתו וברצונו, ראוי להיפרע ממנו, והקב"ה יודע איך יפרע: יש חסא שהדין נותן שנפרעים ממנו על חסאו בעולם הזה, בגופו או בממונו... ויש חסא שהדין נותן שנפרעין ממנו לעולם הבא ואין לעובר עליו שום נזק בעולמהזה, ויש חסא שנפרעים ממנו בעולם הזה ולעולם הבא.

במה דברים אמורים? בזמן שלא עשה תשובה. אבל עשה תשובה - התשובה כתריס לפני הפורענות. וכשם שהאדם חוטא מדעתו וברצונו, כך הוא עושה תשובה מדעתו וברצונו ואפשר שיחטא אדם חסא גדול או חטאים רבים עד שיתן הדין לפני דיין האמת שיחא הפרעון מזה החוטא על חטאים אלו שעשה ברצונו ומדעתו, שמרובעין ממנו התשובה ואין מניחין לו רשות לשוב מרשעו, כדי שימות בחסאו שיעשה; הוא שהקב"ה אמר על ידי ישעיה (י' י'): "השמן לב העם הזה ואזניו הכבד ועיניו חשע", וכן הוא אומר (דבהי"ב ל"ו, ט"ז): "ויהיו מלעיבים במלאכי האלקים ובוזים דבריו ומתעמתים בנביאים עד עלות חמת ה' בעמו עד לאין מרפא". כלומר: חסאו ברצונו והרבו לפשוט עד שנחייבו למנוע מהם התשובה שהיא המרפא. לפיכך כתוב בתורה: "ואנל אחזק את לב פרעה"; לפי שחמא מעצמו תחילה, והרע לישראל הגרים בארצו, שנאמר (שמות א, י): "הבה נתחכמה לו פן ירבה...". נתן הדין למנוע תשובה ממנו עד שנפרע ממנו, לפיכך חיזק הקב"ה את ליבו. וכן סיחון לפי עונות שהיו לו בנחייב למנוע מן התשובה, שנאמר (דב' ב' ל') "כי הקשה ה' אלוקיך את רוחו ואמץ את לבבו". וכן הכנענים, לפי תועבותיהם מנע מהם התשובה עדשעשו מלחמה עם ישראל, שנ' (יהושע י"א כ') "כי מאת ה' היתה לחזק לבם לקראת המלחמה עם ישראל למען החרימם. וכן ישראל בימי אליהו, לפי שהרבו לפשוט מנע מאותם המרבים לפשוט תשובה, שנאמר (מלכים א' י"ח) "ואתה הסיבות את לבם אחרנית" - כלומר: מנעת מהם התשובה.

במצאת אומר, שלא גזר האל על פרעה להרע לישראל, ולא על סיחון לחטוא בארצו, ולא על הכנענים להתעיב, ולא על ישראל לעבוד עכו"ם, אלא כולן חסאו מעצמן וכולן נתחייבו למנוע מהן התשובה.

ר' יוסף אלבנו: ספר העיקרים ד' פרק כ"ב

ועל זה הדרך יתפרש מה שנמצא בכתוב, שהשם יתברך מחזק לב הרשעים ומנוע מהם דרכי התשובה, וזה, שהרע בכוא עליו המכה מתחמד ושב אל ה' מיראת העונש הטוטל עליו, כמו שאמר פרעה: "חטאתי הפעם ה' הצדיק". ובעבור שזה דומה לאובס ואינו בחירי הנח ה' מחזק את לבו לאמר, שבאה המכה במקרה ולא על צד ההשגחה, נזה כדי שיטור מלבו הסורך שקנה סחמת המכה ויישאר על טבעו ובחירתו מבלי טכריח ואז ייבחן אם היתה תשובתו בחירתית...

ובזה הצד בנעליט שערי התשובה בפני הרשעים, לא שה' ימנע מן האדם טוב בחירתו חלילה, אמר הכתוב (יחזקאל י"ח, ל"ב): "כי לא אחפץ במות המת... והשיבו וחיו", אלא שה' משאירו על בחירתו בלבד מבלי טכריח סחוץ, והוא בוחר דרך לעצמו. וכן היה ענין סיחון, שאמר עליו הכתוב "כי הקשה ה' את רוחו ואמץ את לבבו". וזה לפי שסיחון נתחייב לה' כליח סחמת רשעו, אלא שהיה מתירא מפני פחד ה' להתגרות בישראל, הביא ה' עצות מרחוק להסיר מלבו הסורך שקנה, מצד המופתים ששפע שנעשו לישראל, כדי להשאירו על בחירתו בלבד, וגם, כשצוה למשח שישלח מלאכים אל מלך אדום לאסור (במד' כ"א) "אעברה בארצך...". וכשלא אבה אבל יצא לקראת ישראל בעם כבד וביז חזקה, בזה ה' לבמות מעליו; וכשראה זה סיחון, חשב שחשבות להתעולל עלילות ברשע ולומר, שהצלחת ישראל לא היתה בהשגחה מה' ית', אחר שראה אותם נוטים מעל מלך סדום ומעל מלך סובא, כמו שבאר יפתח, ואז אמר בלבבו "לא גופל אנכי מאלו", ולזה נתחזק לבו ויצא לקראתם למלחמה ויכתו ישראל ויירש ארצו...

1. מהו הקשי המשותף לשני המקומות (שם 'ז' ג' ופסוקנו) ומה ההבדל בין שני הפרשנים ביישוב הקשי?
2. לאיזה משני הפסוקים הנ"ל מתאים פרושו של אלבו יותר?
3. כיצד ניתן לפרש את מלכים א' י"ח ל"ז, שלא התעורר בו אוחה בעיה העומדת בפנינו בשם 'ז' ג' ובפסוקנו?
4. הסבר, כיצד אין דברי הרמב"ם כאן סותרים דבריו הלכות חשובה ח' ג' ד'... ואין לו מי שיכפחו ולא גוזר עליו ולא מי שמושכו לאחד משני הדרכים, אלא הוצע מעצמו ומדעתו נוסח לאיזו דרך שירצה... ודבר זה עיקר גדול הוא והוא עמוד התורה והמצוה... שהרשות בידכם וכל שיחפץ אדם לעשות ממעשי בני אדם עושה - בין טובים בין רעים.

ב. ל"ו מערוער אשר על שפת נחל ארנון והעיר אשר נחל ועד הגלעד לא היתה קריה אשר שגבה ממנו

העסק דבר ד"ח מערוער:

... קאי האי מקרא גם על דבר השלל אשר לכדו. ובאשר דרך האומה העומדת לחיות לבז ולשלל להשליך כל אשר להם לנחר ולאבדם, וחרי ערי סיחון היו סמוך לנחל ארנון ועיר אחת היתה בתוך הנחל, מכל מקום הגיע לישראל כל השלל בשלימות, מערוער אשר על שפת נחל ארנון והעיר אשר נחל" - הכל הגיע לידם.

1. מה התמיהה בפסוקנו שרצה לישב?
2. במה הוא סומה בפרושו מפרשטו של מקרא?

ג. ל"ז רק אל ארץ בני עמון לא קרבת

הסבר, כיצד אין פסוקנו עומד בסתירה ליהושע י"ג כ"ד-כ"ה:

ויתן משה למטה גד לבני גד למשפחותם ויהי להם יעזר וכל ערי הגלעד לחצי ארץ בני עמון עד ערוער משם על פני רבה.

ד. ל"ז רק אל ארץ בני עמון לא קרבת כל יד נחל יבוק ועריההר וכל אשר צוה ה' אלוקינו.

רש"י ד"ה וכל אשר צוה ה': שלא לכבוש - הנחבר. חשוה לדבריו רש"י דב' ד' כ"ג ד"ה אשר צוה ה': אשר צוה שלא לעשות.

- (1) מה הקשי המשותף לשני המקומות?
- × (2) הסבר, למה לא הסתפק רש"י גם במקומו בהוספת השלילה "שלא לכבוש" (כשם שפירש שם "שלא לעשות") והוסיף עוד משפט חיובי "הנחבר"?

ה. ל"ז רק אל ארץ בני עמון לא קרבת... וכל אשר צוה ה' אלוקינו

טלבי"ם ד"ה רק אל ארץ... לא קרבת: וזה לא מאשר היו חזקים מאתנו כמו שאמר (במדבר כ"א כ"ד) "כי עד גבול בני עמון", רק אשר צוה ה' אלוקינו, מפני שהוזהרנו על זה מאת ה'.

1. מה ההבדל בתפישה התחבירית של פסוקנו בין הטלבי"ם ובין רש"י (ע' לעיל)?
2. מהי חולשת פרושו של הטלבי"ם?

ו. ל"ז רק אל ארץ בני עמון לא קרבת ר' דוד הופמן בפרושו לדברים מפרש "לא קרבת" - לא התקפת.

×× מה ראה לפרש כך?

חשובות יש לשלוח לנחמה ליבוביץ ירושלים, קריה-משה